

Ekonomiczny Nobel 2023

Noblowskie laury dla Claudii Goldin

za badania sytuacji kobiet na rynku pracy

Wprowadzenie

Jak zawsze, począwszy od 1901 r., z reguły w pierwszym tygodniu października (2–9 października w br.) ogłaszane są w kolejnych dniach werdykty o przyznaniu noblowskich nagród w poszczególnych kategoriach.

Na łamach „Biuletynu PTE” corocznie (w ostatnim numerze roku, czyli w „Biuletynie” nr 4) publikowane były artykuły dotyczące tego szczególnie ważnego dla świata nauki i światowego pokoju wydarzenia, jego genezy, historii i procedur¹. Stosownie do profilu „Biuletynu” każdorazowo charakteryzowane były na jego łamach przede wszystkim decyzje dotyczące tzw. Ekonomicznego Nobla (*The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*)².

Ze względu na komentarze na ten temat przedstawiane wcześniej w kolejnych edycjach naszego „Biuletynu”, w niniejszym tekście informacje o noblowskich zasadach i procedurach ograniczone zostały do niezbędnego minimum, z uwzględnieniem danych niepodawanych wcześniej. Dotyczy to zwłaszcza renesansowej osobowości fundatora nagrody – Alfreda Nobla, jego humanizmu oraz dylematów wynalazczych. Dziś, w erze rozwoju sztucznej inteligencji i związanych z tym dobrodziejstw, ale także wielkich zagrożeń, nigdy dość eksponowania znaczenia humanizmu i przeciwdziałania – narastającej wraz z postępem technologicznym – dehumanizacji. W pewnej mierze koresponduje to z badawczymi celami i naukowymi zainteresowaniami tegorocznej zdobywczyni noblow-

skich laurów w naukach ekonomicznych. Laury te w bieżącym roku przypadły amerykańskiej ekonomistce z Harvard University, Claudii Goldin, której prace wpisują się w feministyczny nurt ekonomii i dotyczą przede wszystkim niedowartościowania pozycji kobiet na rynku pracy oraz pod względem poziomu wynagrodzeń.

Noblowskie laury. Geneza i wybrane fakty

Alfred Nobel (1833–1896) – szwedzki przemysłowiec, naukowiec i wynalazca dynamitu, posiadacz 355 patentów, ale też autor poetyckich utworów, sentencji i aforyzmów – u schyłku swego życia zdecydował w testamencie z 27 listopada 1895 r., aby utworzyć fundusz przeznaczony na coroczne nagrody „tym, którzy w roku poprzedzającym przynieśli ludzkości największe korzyści” [*Full Text*, 1895]³. Zgodnie z tym zapisem i wolą ofiarodawcy nagrody powinny być przyznawane za osiągnięcia naukowe w fizyce, chemii, fizjologii, medycynie i literaturze oraz za wysiłki na rzecz światowego pokoju (Pokoju Nagroda Nobla). W testamencie Alfreda Nobla zostało to sformułowane następująco:

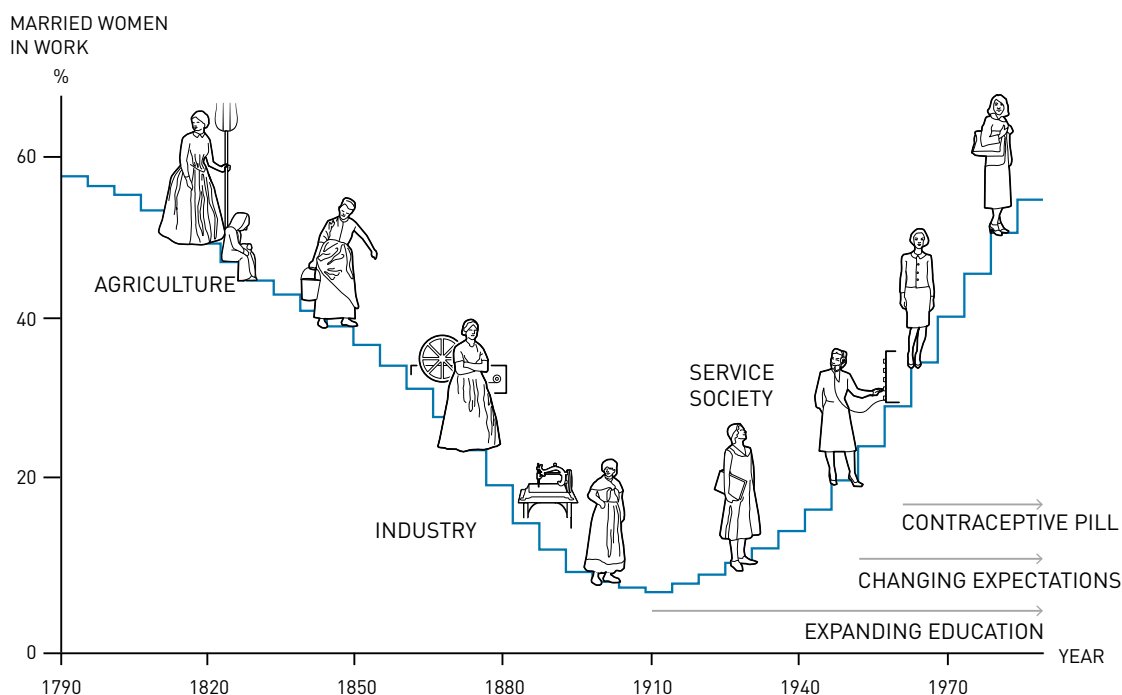
„Cały mój pozostały możliwy do zbycia majątek ma zostać wydany w następujący sposób: kapitał zamieniony przez moich wykonawców na bezpieczne papiery wartościowe ma stanowić fundusz, od którego odsetki będą corocznie rozdzielane jako nagrody dla tych, którzy w roku poprzednim przynieśli ludzkości największe korzyści. Odsetki należy podzielić na pięć równych części i rozdzielić w następujący sposób: jedna część dla osoby, która dokonała najważniejszego odkrycia lub wynalazku w dziedzinie fizyki; jedna część dla osoby, która dokonała najważniejszego odkrycia lub ulepszenia chemicznego; jedna część dla osoby, która dokonała najważniejszego

* Prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska – honorowa prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego; Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.

¹ Vide: m.in. [Jasiński, 2022] oraz [Mączyńska, 2021] i [Mączyńska, 2022].

² Nazwa „Ekonomiczny Nobel” to nazwa potoczna, nieprecyzyjna. Prawidłowa, ustalona przez Komitet Noblowski, nazwa tej nagrody to bowiem: *The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*, czyli *Nagroda Centralnego Banku Szwecji w dziedzinie nauk ekonomicznych ku pamięci Alfreda Nobla*.

³ Vide też: [Mączyńska, 2018] oraz [Mączyńska, 2021].

Źródło: History helps us understand gender differences in the labour, THE PRIZE IN ECONOMIC SCIENCES 2023; <https://www.nobelprize.org/uploads/2023/10/popular-economicsciencesprize2023.pdf>.

odkrycia w dziedzinie fizjologii lub medycyny; jedna część dla osoby, która w dziedzinie literatury stworzyła najwybitniejsze dzieło w kierunku idealistycznym; a jedna część dla osoby, która zrobiła najwięcej lub najlepiej dla rozwoju wspólnoty między narodami, zniesienia lub ograniczenia stałych armii oraz ustanowienia i wspierania kongresów pokojowych. Nagrody w dziedzinie fizyki i chemii ma przyznawać Szwedzka Akademia Nauk; za osiągnięcia fizjologiczne lub medyczne Instytut Karolinska w Sztokholmie; za literaturę Akademia w Sztokholmie; oraz dla orędowników pokoju – pięcioosobowa komisja wybrana przez norweski Storting. Moim wyraźnym życzeniem jest, aby przy przyznawaniu nagród nie brać pod uwagę narodowości, lecz aby nagroda została przyznana najbardziej godnej osobie, niezależnie od tego, czy jest ona Skandynawem, czy nie”.

Jak wynika z informacji zawartych na oficjalnej stronie internetowej – <https://www.nobelprize.org/>, przeznaczony na finansowanie ustanowionych nagród majątek Alfreda Nobla wynosił naówczas 31 milionów koron szwedzkich (co obecnie odpowiada kwocie 265 milionów dolarów). Majątkiem tym zarządza utworzona w 1900 r. Fundacja Noblowska (The Nobel Foundation – NobelPrize.org) jako prywatna instytucja odpowiedzialna za wypełnianie postanowień zawartych w testamencie Alfreda Nobla. Jej główną misją jest takie zarządzanie pozostawionym przez

Alfreda Nobla majątkiem, aby zapewnić długoterminową bezpieczną sytuację finansową Nagrody Nobla, a instytucjom przyznającym nagrodę zagwarantować niezależność w procesie wyłaniania laureatów.

Zgodnie ze statutem Fundacji Nobla „Kwota nagrody może być równo podzielona pomiędzy dwie prace, z których każda uznawana jest za zasługującą na nagrodę. Jeżeli nagradzany utwór został stworzony przez dwie lub trzy osoby, nagrodę przyznaje się im łącznie. W żadnym przypadku kwota nagrody nie może zostać podzielona pomiędzy więcej niż trzy osoby” [The Nobel Prize].

Kwota nagrody jest corocznie wyznaczana przez Fundację Nobla. W 2023 roku osiągnęła ona rekordową kwotę 11 mln koron szwedzkich, czyli ok. 1 mln USD [The Nobel Prize].

Zarówno cytowany tu testament, jak i cała biografia oraz dokonania Alfreda Nobla zaświadcza o jego uwarzliwieniu na dobro ludzkości. Wiele wskazuje, że uwarzliwienie to miało podłoże w jego bogatych doświadczeniach życiowych i niezwyklej, renesansowej osobowości tego wynalazcy. Już jako 17-letni chłopiec Alfred Nobel władał biegle pięcioma językami: szwedzkim, rosyjskim francuskim, angielskim i niemieckim. Interesował się zwłaszcza literaturą i poezją angielską, ale także chemią i fizyką. Ojciec Alfreda Nobla, bogaty przemysłowiec, mógł zapewnić wszystkim swoim synom dostęp do edukacji na najwyższym, światowym poziomie, pod kierunkiem indywidualnych, prywatnych, wybitnych nauczycieli

nauk przyrodniczych, języków obcych i literatury. Alfred Nobel dorastał i kształcony był w kosmopolitycznym naówczas Petersburgu, a następnie we Francji i USA zgłębiał wiedzę z zakresu chemii i technologii. Nigdy jednak nie studiował na żadnej uczelni ani nie uzyskał żadnego stopnia naukowego. Dużo podróżował i nie miał domu. W jednym ze swoich listów napisał: „Mój dom jest tam, gdzie pracuję, a pracuję wszędzie”⁴. Alfred Nobel był bowiem obywatelem świata. Żył i mieszkał w wielu krajach. Urodził się w Sztokholmie, a w wieku 63 lat zmarł w wyniku udaru we Włoszech, w San Remo.

Choć Alfred Nobel był wynalazcą i przedsiębiorcą, to nad biznes przedkładał jednak (ku niezadowoleniu ojca) literaturę, w tym poezję. Miał wyidealizowany obraz miłości, nigdy się nie ożenił. Był pacyfistą. Pisywał wiersze, także romantyczne, oraz eseje i dramaty, co było jego pasją i co traktował jako wytchnienie od niezbyt lubianych spraw biznesowych. Tak przynajmniej wynika z biograficznych informacji publikowanych na noblowskim portalu, ale też z innych materiałów i wspomnień, w tym rodzinnych. Pasje i zainteresowania Nobla mogą zarazem stanowić wyjaśnienie doboru przedstawionych w jego testamencie takich, a nie innych dziedzin objętych jego nagrodą [Ringertz, 2023; Lemmel, 2023].

Paradoksalnie bowiem Alfred Nobel jako zagorzały pacyfista wzbogacił się na śmiertelności, opatentowanym w 1867 roku wynalazku – dynamicie. Już sam testament, w tym wyznaczenie nagrody pokojowej świadczy, że stanowiło to dla Nobla trudny moralny dylemat, tym bardziej że we wspólnych eksperymentach prowadzących do wynalezienia dynamitu zginął jego brat.

Technologiczne, wynalazcze dylematy Nobla potwierdzają zarazem, że niemal każda technologia ma swoje jasne i ciemne strony, dobrodziejstwa i ich potencjał pozytywny oraz zagrożenia i ich potencjał negatywny. I tylko od ludzi zależy, jak ten potencjał jest wykorzystywany. Tak też jest w przypadku dynamitu. Jego wynalazek przyczynił się do drastycznego obniżenia kosztów wysadzania skał, wiercenia tuneli, budowy kanałów i wielu innych prac budowlanych. Stąd też np. położona niemal na samych skałach Szwecja, zwłaszcza Sztokholm, właśnie Noblowi zawdzięcza m.in. swą wspaniałą, godną najwyższego podziwu i pozazdrosczenia infrastrukturę komunikacyjną, wspaniale wydrążone w skałach tunele, autostrady i stacje metra. Bez dynamitu byłoby to niemożliwe. Korzysta z niego cały świat. Ludzkość zatem ma wiele do zawdzięczenia Alfredowi Noblowi. Tym bardziej ważne jest, aby jego pozostawione w testamencie przesłanie na rzecz działań przynoszących największe korzyści, dobro dla ludzkości (*the greatest benefit to*

mankind) było realizowane z najwyższą starannością i pietyzmem [Mączyńska, 2022]. Przesłanie to obecnie, w warunkach dokonującego się cywilizacyjnego przełomu nabiera specjalnego wymiaru. Nie brakuje wszak zagrożeń związanych z ogarniającą świat rewolucją cyfrową, z jej nieodgadnionym wciąż do końca potencjałem sztucznej inteligencji.

Noblowskie przesłanie czynienia dobra dla ludzkości stanowi także wyzwanie dla ekonomistów, choć Alfred Nobel nie uwzględnił nauk ekonomicznych w swym testamencie. W tym sensie „Ekonomiczny Nobel” jest w pewnej mierze nagrodą z „nieprawego łoża”, ekonomicznym podrzutkiem. Nagroda dla ekonomistów nie została bowiem ustanowiona przez Nobla.

Ekonomiczny Nobel – kukułcze jajo

Ekonomiczny Nobel, czyli Nagroda Centralnego Banku Szwecji (Sveriges Riksbank) w dziedzinie nauk ekonomicznych ku pamięci Alfreda Nobla (*The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*) nie jest Nagrodą Nobla. Podstawą Ekonomicznego Nobla jest darowizna otrzymana przez Fundację Nobla w 1968 r. od Sveriges Riksbank z okazji 300-lecia tego banku.

W odróżnieniu od oryginalnej Nagrody Nobla, nagroda w dziedzinie nauk ekonomicznych nie jest zatem finansowana z funduszy, z których pochodzą wszystkie Nagrody Nobla, tj. z – zarządzanego przez noblowską Fundację – majątku pozostawionego przez Alfreda Nobla. Fundatorem „Ekonomicznego Nobla” jest natomiast Bank Szwecji. Z formalnego punktu widzenia ta nagroda nie jest wskazywana w testamencie Nobla i tym samym nie jest Nagrodą Nobla i nie może być tak nazywana. Stąd jej formalna nazwa *The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*.

„Ekonomiczny Nobel” zatem to swego rodzaju podrzutek, stanowi odstępstwo od noblowskiego testamentu. Została ustanowiona w drodze wyjątku i za przyzwoleniem Fundacji Nobla. Zarazem – co ważne – wraz z ustanowieniem „Ekonomicznego Nobla” podjęto decyzję, że w przyszłości nie będzie zwiększana liczba dziedzin, w których będą przyznawane noblowskie laury.

Mimo tych różnic nagrody te są jednak ze sobą utożsamiane, co nie jest formalnie uprawnione. Jednak owo utożsamianie wynika przede wszystkim z faktu, że obydwie te nagrody przyznawane są na jednakowych zasadach, ustanawianych przez założoną w 1739 r. Królewską Szwedzką Akademię Nauk w Sztokholmie, co przesądza o randze nagrody [Offer, Söderberg, 2019; Piński, 2020].

„Ekonomiczny Nobel” od początku budził kontrowersje (kwestie te były szerzej przedstawiane na

⁴ *Vide*: [Ringertz, 1998].

łamach „Biuletynu PTE” [Mączyńska, 2022]). Między innymi Peter Nobel, kuzyn i spadkobierca Alfreda Nobla, w rozmowie z amerykańsko-brytyjską ekonomistką i publicystką Hazel Henderson stwierdził wręcz, że nagroda ta jest bezzasadnie przyznawana tak, jakby była prawdziwą Nagrodą Nobla. Porównał wprost „Ekonomicznego Nobla” do kukułczego jaja: „Szwedzki Riksbank umieścił to jajo w bardzo przyzwoitym ptasim gnieździe i tym samym naruszył zastrzeżoną nazwę Nobel. Dwie trzecie nagród banku w dziedzinie ekonomii trafiło do amerykańskich ekonomistów ze

szkoły chicagowskiej, którzy tworzą modele matematyczne do spekulacji na giełdach i opcjach, co stanowi zasadniczą sprzeczność z wyznaczonymi przez Alfreda Nobla celami ukierunkowanymi na poprawę kondycji ludzkości” (*The Swedish Riksbank has put an egg in another very decent bird’s nest and thereby infringed on the trademarked name of Nobel. Two thirds of the Bank’s prizes in economics have gone to US economists of the Chicago School who create mathematical models to speculate in stock markets and options – the very opposite of the purposes of Alfred Nobel to improve the human condition*) [Henderson, 2004].

Spory i kontrowersje dotyczące „Ekonomicznego Nobla” są przedmiotem, przedstawionych w książce pt. *The Nobel Factor: The Prize in Economics, Social Democracy, and the Market Turn*, wnikliwych analiz autorstwa dwóch badaczy historii gospodarczej – oxfordzkiego profesora Avnera Offera oraz Gabriela Söderberga z Uniwersytetu w Upsali [Offer, Söderberg, 2018].

Oryginalna Nagroda Nobla przyznawana jest od 1901 r., podczas gdy pierwszą nagrodę w naukach ekonomicznych przyznano dopiero w 1969 r. W tym właśnie roku nagrodę otrzymali Norweg Ragnar Frisch i Holender Jan Tinbergen „za opracowanie i zastosowanie modeli dynamicznych do analizy procesów gospodarczych”.

Ta różnica czasowa sprawia, że liczebność nagród w dziedzinie nauk ekonomicznych w porównaniu z pozostałymi dziedzinami jest znacznie mniejsza.

W latach 1901–2023 Nagrody Nobla – łącznie z nagrodami w dziedzinie nauk ekonomicznych – przyznano 621 razy, w tym tylko 55 razy w tej właśnie dziedzinie. Jednak na rok 2023 przypada swego rodzaju jubileusz, albowiem łączna liczba laureatów we wszystkich sześciu kategoriach nagród wyniosła 1000

Tabela 1. Noblowskie statystyki

Dziedziny	Liczba nagród	Liczba laureatów	Nagrody przyznane jednemu laureatowi	Nagrody do podziału przez dwóch laureatów	Nagrody do podziału przez trzech laureatów
1. Fizyka	117	225	47	32	38
2. Chemia	115	194	63	25	27
3. Medycyna	114	227	40	35	39
4. Literatura	116	120	112	4	–
5. Nagroda pokojowa	104	111+30	70	31	3
6. Nauki ekonomiczne	55	93	26	20	9
Ogółem	621	1000	358	147	116

Źródło: <https://www.nobelprize.org/prizes/facts/nobel-prize-facts/> (dostęp 10.11.2023).

(jeśli odrębnie liczyć nagrody przyznane więcej niż jeden raz tym samym osobom, czego przykładem jest m.in. Maria Curie-Skłodowska, noblowska laureatka w dziedzinie fizyki w 1903 r. i w dziedzinie chemii w 1911 r.) – vide: tab. 1.

Noblowskie statystyki wskazują na duże zróżnicowanie wieku noblistów. Najstarszy spośród 1000 laureatów, John B. Goodenough (1922–2023) w roku przyznania nagrody (2019 r.) z dziedziny chemii miał 97 lat. Natomiast najmłodsza nagrodzona osoba to Malala Yousafzai, która uhonorowana została Pokojową Nagrodą Nobla jako 17-latką, w 2014 r. (wraz z Kailashem Satyarthim) „za walkę z prześladowaniem dzieci i młodzieży oraz za walkę o prawo wszystkich dzieci do edukacji”.

Noblowskie statystyki wskazują zarazem na relatywnie zaawansowany wiek laureatów. Dotyczy to zwłaszcza laureatów w dziedzinie nauk ekonomicznych. Ich średni wiek przekracza 65 lat przy dominacji osób w wieku 60–64. Najstarszy z laureatów to polsko-amerykański ekonometryk żydowskiego pochodzenia Leonid Hurwicz (1917–2008), który w 2007 r., tj. w roku otrzymania nagrody, miał 90 lat. Otrzymał nagrodę (wraz z Erikiem S. Maskinem i Rogerem B. Myersonem) za stworzenie podwalin pod teorię *mechanism design*, czyli dziedziny ekonomii i teorii gier wykorzystującej inżynierskie podejście do projektowania mechanizmów ekonomicznych i systemów zachęt ukierunkowanych na zakładane cele strategiczne (szerzej na ten temat [Mączyńska, 2022]).

Noblowskie statystyki wskazują także na wyraźne geograficzne i inne asymetrie pod względem liczby nagród. Zdecydowana większość laureatów wywodzi się z USA.

Wśród laureatów zdecydowanie dominują mężczyźni. W latach 1901–2023 nagrodę Nobla, łącznie

z Nagrodą Sveriges Riksbank w dziedzinie nauk ekonomicznych przyznano kobietom tylko 65 razy [*Prize awarded women*]. Otrzymały je 64 kobiety (Maria Curie-Skłodowska bowiem jako jedyna dotychczas kobieta została uhonorowana Nagrodą Nobla dwukrotnie).

Geograficzne i inne dysproporcje charakteryzują także nagrody w dziedzinie nauk ekonomicznych. Prawie 70% wszystkich tych nagród przypada na USA i zaledwie około 25% na Europę. Wśród 93 laureatów znalazły się do 2023 r. tylko trzy kobiety – Amerykanki, w tym jedna pochodzenia francuskiego. Jako pierwsza noblowskimi laurami uhonorowana została w 2009 r. Elinor Ostrom (wspólnie z Oliverem Williamsonem) „za analizę zarządzania, zwłaszcza dobrami wspólnymi”. Z kolei w 2019 r. nagrodzona została Esther Duflo (wspólnie z Abhijitem Banerjeem i Michaelem Kremerem) „za eksperymentalne podejście do łagodzenia globalnego ubóstwa”. Zarazem Duflo jest najmłodszą osobą wśród ekonomicznych laureatów. W roku otrzymania nagrody liczyła 46 lat.

Natomiast w bieżącym, 2023 r., ekonomiczne laury w dziedzinie nauk ekonomicznych po raz pierwszy w pełnym wymiarze w przypadku ekonomistek przyznane zostały Amerykance Claudii Goldin „za pogłębienie wiedzy na temat sytuacji kobiet na rynku pracy”.

Choć nagroda w dziedzinie nauk ekonomicznych nie jest „wynalazkiem” Alfreda Nobla i nie znalazła się w jego testamencie, to jednak zważywszy na społeczną wrażliwość tego wielkiego twórcy oraz jego troskę o dobro ludzkości, można uznać, że naukowe dokonania wszystkich trzech laureatek ekonomistek niemal doskonale wpisują się w przekazane w testamencie przesłanie tego fundatora. Wyraża to przede wszystkim zapis o nagradzaniu tych, którzy przynoszą największe dobro ludzkości (*the greatest benefit to mankind*). Do przesłania tego w pełni przystają też naukowe badania i publikacje tegorocznej noblistki Claudii Goldin, co znajduje potwierdzenie przede wszystkim w tematyce prowadzonych przez nią badań.

Claudia Goldin – Nobel 2023. Naukowe uzasadnienie Komitetu Noblowskiego

Komitet ds. nagród w dziedzinie nauk ekonomicznych ku pamięci Alfreda Nobla (*The Committee for the Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*) 9 października 2023 roku uhonorował taką nagrodą Claudię Goldin „za pogłębienie wiedzy na temat sytuacji kobiet na rynku pracy”.

Urodzona w Nowym Jorku 14 maja 1946 r. Claudia Goldin to historyk ekonomii i ekonomista pracy. Jest profesorem ekonomii na Uniwersytecie Harvarda, a w National Bureau of Economic Research (NBER)

współdyrektorką grupy badawczej ds. płci w gospodarce. W latach 1989–2017 była dyrektorką programu NBER *Rozwój gospodarki amerykańskiej*. Ponadto Goldin w latach 2013–2014 była prezesem Amerykańskiego Stowarzyszenia Ekonomicznego.

Jak sama przyznaje w wywiadach, jest przekonana, że w pozyskaniu noblowskich laurów pomógł jej edukacyjny i naukowy rodowód, w którym nie brakuje noblistów. Goldin szczeni się, że miała szczęście być studentką nieżyjących już niestety trzech noblistów, w tym Roberta Fogela i Douglasa Northa, którzy w 1993 r. otrzymali nagrodę za badania historii gospodarczej, z zastosowaniem teorii ekonomii i metod ilościowych, w celu wyjaśnienia zmian gospodarczych i instytucjonalnych. Ponadto Goldin była studentką noblisty Gary’ego Beckera, który otrzymał tę nagrodę w 1992 r. „za rozszerzenie dziedziny analizy mikroekonomicznej na szeroki zakres ludzkich zachowań i interakcji, w tym zachowań nierynkowych”. Goldin jest tym samym laureatką noblowskich laurów w trzecim pokoleniu, ponieważ Fogel był z kolei studentem jednego z najbardziej sławnych noblistów – Simona Kuznetsa, który w okresie międzywojennym zasłynął opracowaniem koncepcji pomiaru dochodu narodowego, zaś w 1971 r. został uhonorowany „za empirycznie ugruntowaną interpretację wzrostu gospodarczego, która doprowadziła do nowego i pogłębionego wglądu w strukturę gospodarczą i społeczną oraz proces rozwoju”.

W 40-stronnicowym naukowym uzasadnieniu przyznania tej nagrody Komitet Noblowski eksponuje znaczenie podejmowanej przez Claudię Goldin tematyki. Kobiety są bowiem zdecydowanie niedostatecznie reprezentowane na światowym rynku pracy, a pracując, zarabiają mniej niż mężczyźni. Tylko około 50% kobiet pracuje lub aktywnie poszukuje pracy zarobkowej, podczas gdy w przypadku mężczyzn wskaźnik ten wynosi 80%. Różnice między aktywnością na rynku pracy i sytuacją zarobkową kobiet i mężczyzn mają w zasadzie charakter stały i to zarówno w ujęciu historycznym, jak i z uwzględnieniem poszczególnych krajów, choć różnice te występują w zróżnicowanym wymiarze. Są szczególnie duże w Azji Południowej, na Bliskim Wschodzie i w Afryce, gdzie niekiedy przekraczają 50 punktów procentowych. Sto lat temu podobnie duże różnice we wskaźnikach aktywności zawodowej pomiędzy kobietami i mężczyznami występowały w Ameryce Północnej i Europie. Jednak w ciągu minionego stulecia nastąpiła tu zasadnicza zmiana. W wielu bowiem krajach wysoko rozwiniętych udział kobiet na rynku pracy wzrósł ponad trzykrotnie, co może być traktowane jako jeden z najbardziej znaczących przejawów zmian społeczno-gospodarczych, jakie zaszły w tych krajach w ciągu ostatnich 100 lat.

Jednak Goldin zastrzega, że równe uczestnictwo kobiet i mężczyzn na rynku pracy nie oznacza równości płac.

Komitet Noblowski zwraca uwagę, że np. w krajach OECD kobiety zarabiają średnio o 13% mniej niż mężczyźni. Przy tym kobiety zazwyczaj pracują na stanowiskach charakteryzujących się mniejszymi możliwościami awansu. W dodatku kobiety są zdecydowanie niedostatecznie reprezentowane w zarządach korporacji i na innych stanowiskach kierowniczych. Na całym świecie występują różnice w zarobkach także ze względu na płeć i zjawisko „szklanego sufitu” w awansach kobiet.

Powstaje w związku z tym pytanie, dlaczego różnice między płacami na rynku pracy i w wynagrodzeniach są do dziś tak powszechne na całym świecie? Jakie czynniki determinują te różnice w poszczególnych okresach historycznych i krajach? Czy jest to powiązane z poziomem rozwoju gospodarczego? Szczególnie intrygujące jest przy tym pytanie, dlaczego nadal utrzymują się różnice w zarobkach ze względu na płeć w krajach o wysokich dochodach i to pomimo wyższego wykształcenia kobiet i wdrażania rozmaitych prorównościowych regulacji prawnych w tym zakresie [Scientific Background, 2023].

Odpowiedzi na te pytania, co podkreśla Komitet Noblowski, mają fundamentalne znaczenie dla dobrobytu społecznego. Nierówności na rynku pracy to bowiem nie tylko kwestia samych nierówności, ale także kwestia efektywności ekonomicznej. Nierównościowa alokacja zasobów pracy sprawia bowiem, że pracownicy nie są najbardziej efektywnie przypisywani do ich kwalifikacji i stanowisk pracy. Zwiększa to koszty ekonomiczne i społeczne. Tym samym zmniejszenie nierówności mogłoby stać się czynnikiem znaczącego wzrostu światowego produktu krajowego brutto (PKB).

Przekonują o tym prowadzone przez Claudię Goldin badania naukowe, w tym – odkrywające nowe fakty – „mistrzowskie opisy historii gospodarczej kobiet” i ich pozycji na rynku pracy, a także wnikliwe analizy wielkości i przyczyn różnic między płacami na rynku pracy oraz różnic pod względem wynagrodzeń. Analizy takie są istotne tym bardziej, że różnice te uporczywie utrzymują się do dziś [Scientific Background, 2023].

Claudia Goldin jako pierwsza przedstawiła całościowy obraz dochodów kobiet i ich udział w rynku pracy w ujęciu historycznym na przestrzeni ponad dwóch wieków, tym samym łącząc historię i ekonomię. Zidentyfikowała kluczowe czynniki wpływające na różnice między płacami na rynku pracy zarówno pod względem dostępności określonych stanowisk pracy, jak i pod względem wynagrodzeń. Goldin zebrała dane z USA za okres ponad 200 lat, co umożliwiło odpowiedź na pytanie, jak i dlaczego

różnice między płacami w zarobkach i wskaźnikach zatrudnienia zmieniały się w czasie.

Wybrane problemy badawcze podejmowane przez Claudię Goldin

Claudia Goldin legitymuje się ogromnym dorobkiem badawczym i bogatym zasobem publikacji, co jest efektem ponad 40 lat jej pracy naukowej. Ramy artykułu wykluczają oczywiście możliwość pełnej charakterystyki tego dorobku. Dlatego też poniżej przedstawione są jedynie jego wycinkowe wątki.

Poprzez mrówcze, niemal detektywistyczne, obejmujące okres ok. 200 lat badania, dotyczące różnic w pozycji i zarobkach między kobietami i mężczyznami na rynku pracy (*gender gap*), Goldin zakwestionowała standardowe, powszechnie akceptowalne poglądy i historyczne statystyki na ten temat, demistyfikując zarazem ekonomię płci. Wykazała, że były one nader uproszczone, m.in. nie uwzględniały nierejestrowania pracy kobiet, np. w rodzinnych manufakturach, pensjonatach itp. Zakwestionowała tym samym konwencjonalną wiedzę na ten temat. Przełomowe znaczenie miała tu książka Goldin z 1990 r. pt. *Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women* (Zrozumieć *gender gap*. Ekonomiczna historia amerykańskich kobiet).

Zarówno w publikacjach, jak i w wywiadach Goldin podkreśla swoje detektywistyczne zacięcie w prowadzeniu badań. W noblowskim wywiadzie stwierdza wręcz: „I have always thought of myself as a detective”. Podkreśla zarazem, że detektyw zawsze wierzy, że istnieje droga do znalezienia odpowiedzi („The detective always believes there is a way of finding the answer!”) [Claudia, 2023].

Goldin na podstawie mrówczych historycznych badań dowodzi, że przed pierwszą rewolucją przemysłową, którą zapoczątkował w XVIII wieku wynalazek maszyny parowej i czółenka tkackiego, co z kolei skutkowało przechodzeniem od cywilizacji rolnej do industrialnej i wprowadzaniem systemu fabrycznego, praca kobiet miała większe znaczenie, niż wynikałoby to z konwencjonalnych statystyk. Dowiodła tego m.in. na podstawie analiz różnych źródeł historycznych, w tym ukazujących np. nierejestrowaną chałupniczą pracę kobiet, a także ich pracę w rolnictwie.

Choć w kontekście historycznym znaczną część różnic w zarobkach kobiet i mężczyzn można wytłumaczyć różnicami w wyborze wykształcenia i zawodu, to Goldin dowodzi jednak, że większość tej różnicy w zarobkach występuje obecnie między mężczyznami i kobietami wykonującymi ten sam zawód, i że w dużej mierze powstaje ona wraz z narodzinami pierwszego dziecka.

Wybory kobiet często były i pozostają ograniczone przez małżeństwo oraz odpowiedzialność za dom i rodzinę. Kwestia ta znajduje się w centrum badań prowadzonych przez Goldin.

Poprzez analizy historyczne Goldin wykazała, że wykres ilustrujący w okresie ponad 200-letnim przemiany roli kobiet na rynku pracy przyjmuje kształt przypominający literę „U”. To zaś przeczy konwencjonalnej opinii, że udział kobiet w rynku pracy nieprzerwanie wzrastał w następstwie rozwoju i wzrostu gospodarczego. Goldin szczegółowo zbadała przy tym wpływ tradycji i modelu funkcjonowania rodziny oraz małżeństwa na rolę kobiet na rynku pracy. Dowiodła m.in., że wraz z pierwszą rewolucją przemysłową udział kobiet, zwłaszcza zamężnych, na rynku pracy począwszy od przełomu XVIII i XIX wieku, zmniejszał się (co ilustruje pierwsze ramię litery U), a następnie stabilizował się, zaś z początkiem XX wzrastał w miarę rozwoju usług w gospodarce, co tworzyło zapotrzebowanie na pracę kobiet (ilustruje to drugie ramię litery U). U-kształtne przemiany wynikają m.in. stąd, że praca zwłaszcza zamężnych kobiet w fabrykach była początkowo trudno akceptowalna obyczajowo, a ponadto zarobki zatrudnianych tam mężczyzn na tyle poprawiały sytuację materialną rodzin, że praca najemna kobiet mogła być ograniczana. W XVIII i XIX w. większość kobiet po ślubie przestawała pracować poza domem. Ten wzorec nie zmienił się w USA przez większą część XX wieku. Stąd też nasilający się, zwłaszcza od mniej więcej drugiej połowy XX wieku, wzrost udziału kobiet na rynku pracy wynika m.in. ze znajdującego potwierdzenie w danych liczbowych, w tym wskaźnikach, rosnącego trendu ponownego wchodzenia kobiet na rynek pracy w późniejszym okresie życia (tj. po latach wychowywania dzieci).

W wielu publikacjach i wywiadach Goldin podkreśla, że kwestia zarobkowej pracy kobiet jest niezwykle skomplikowana, To proces generowany przez splot rozmaitych, synergicznie sprzężonych czynników, począwszy od tradycji i kształtowanych wzorców rodziny, dietności, poprzez edukację, aż po czynniki technologiczne ze sfery gospodarstwa domowego, usprawniające prace domowe i zmniejszające ich pracochłonność (typowym przykładem jest tu wynalazek pralki).

Szczególnie zastanawiające i intrygujące są przedstawiane przez Goldin analizy dotyczące wpływu na zatrudnieniową sytuację kobiet wynalezienia pigułki antykoncepcyjnej. Dzięki tego typu wynalazkom kobiety zyskiwały pole wyboru w kształtowaniu swojego rozwoju i modelu rodziny. Na to nakładały się zmiany instytucjonalne, w tym zmiany regulacji sprzyjające rozwojowi edukacji kobiet i ich potencjału zawodowego oraz sprzyjające poprawie ich pozycji na rynku pracy.

Jednak równocześnie z licznych prowadzonych przez Goldin szczegółowych badań i kolejnych publikacji – z uwzględnieniem m.in. wzorców pokoleniowych, tradycji, modeli funkcjonowania rodziny, małżeństwa czy wychowywania dzieci – wynika, że wciąż uporczywie utrzymują się przejawy dyskryminacji kobiet pod względem warunków zatrudnienia, awansowania i wysokości płac.

W dodatku przejawy takiej dyskryminacji występują, mimo że kobiety w wielu krajach legitymują się wyższym wykształceniem niż mężczyźni. Notabene tak też jest i w Polsce. Oznacza to, że potencjał kwalifikacji i wykształcenia kobiet jest w pewnej mierze marnotrawiony. To zaś negatywnie wpływa na efektywność mikro- i makroekonomiczną. Dzieje się tak m.in. dlatego, że sfera regulacyjna i sfera zarządzania na różnych szczeblach władzy to obszary zdominowane przez mężczyzn, co jaskrawo przejawia się w niskim udziale kobiet w zarządach czy radach nadzorczych przedsiębiorstw i innych instytucji. W pewnym sensie ma to cechy syndromu błędnego koła.

Goldin dostrzega w tym „pozostałości historii”, uznając, że struktury społeczne i rodzinne, w których dorastają kobiety i mężczyźni, kształtują ich przyszłe zachowania i sytuacje na rynku pracy. W swoich publikacjach i wywiadach podkreśla, że: „Nigdy nie zapewnimy równości płci, dopóki nie zapewnimy równości par”. Chociaż nastąpiła „monumentalna, postępową zmianą, jednocześnie istnieją istotne różnice”, które często wiążą się z tym, że kobiety wykonują więcej pracy w domu [Clement, 2004]. W pracach Claudii Goldin zauważalna jest jej wielka pasja do badań historycznych, w tym w takich obszarach jak niewolnictwo w miastach, historia pracy amerykańskich kobiet i wpływ przemian oraz ruchów edukacyjnych na gospodarkę.

Choć z badań prowadzonych przez Goldin wynika, że począwszy zwłaszcza od lat 70. ubiegłego wieku, zmniejszają się różnice między sytuacją kobiet na rynku pracy w porównaniu z sytuacją mężczyzn, to zarazem ekonomistka ta ocenia, że niewiele wskazuje na to, by w najbliższym czasie różnice te zostały zniwelowane.

Goldin przypisuje to wielu czynnikom, począwszy od jawnej dyskryminacji, aż po zjawiska takie, jak występujący we współczesnej kulturze pracy fenomen „chciwej pracy”. Takim pojęciem Goldin określa istnienie stanowisk pracy i pozycji zawodowych, w których wynagrodzenie jest nieproporcjonalnie wyższe, gdy ktoś wykazuje większą dyspozycyjność, pracuje dłużej lub ma mniejsze ograniczenia dotyczące godzin pracy. Ograniczenia takie cechują natomiast w znacznie większym stopniu kobiety niż mężczyźni, co płacowo dyskryminuje, karze kobiety, które muszą pracować, a mają rodziny, dzieci. Nie są więc w stanie prostać wówczas niezdrowemu zjawisku „chciwej

pracy”, w której pracodawcy wymagają nadmiernych godzin pracy i dostępności niemal 24 godziny na dobę i 7 dni w tygodniu [Risse, 2023].

Prowadzone przez Goldin wraz z zespołem najnowsze badania, obejmujące osoby w wieku od dwudziestu do pięćdziesięciu lat, potwierdzają, że różnice w zarobkach ze względu na płeć zwiększają się wraz z wiekiem i zmieniają się w trakcie cyklu życia rodziny. Badania te obejmują m.in. trzy następujące składniki różnicy w zarobkach rodziców ze względu na płeć: „kara za macierzyństwo”, „cena bycia kobietą” i „premia za tytułu ojcostwa”. W miarę jak dzieci dorastają, a kobiety pracują więcej godzin, kara za macierzyństwo się zmniejsza, ale ojcom udaje się zwiększyć swoje względne zyski, zwłaszcza wśród absolwentów szkół wyższych. Przy tym różnice w zarobkach rodziców ze względu na płeć pozostają znaczne zarówno w przypadku absolwentów szkół wyższych, jak i szkół średnich [Olivetti, Pekkala Kerr, Goldin, 2022].

Pomimo postępu technologicznego, wzrostu gospodarczego i rosnącego odsetka pracujących kobiet w XX wieku, przez długi czas różnica w zarobkach kobiet i mężczyzn prawie się nie zmniejszała. Według Goldin jednym z wyjaśnień jest to, że decyzje edukacyjne, które mają wpływ na możliwości kariery zawodowej w ciągu całego życia, podejmowane są w stosunkowo młodym wieku. Jeśli oczekiwania młodych kobiet kształtują się na podstawie doświadczeń poprzednich pokoleń – na przykład ich matek, które wróciły do pracy dopiero, gdy dzieci podrosły – to zdaniem Goldin rozwój będzie powolny.

Zaskakujące przejawy dyskryminacji kobiet na rynku pracy. Siła eksperymentu

Prowadzone przez Claudię Goldin (także we współpracy z innymi naukowcami) badania cechuje oryginalność, nowatorstwo. Stanowi to podłoże wykrywania niestandardowych, nieoczywistych przejawów dyskryminacji kobiet na rynku pracy. Między innymi badaniu poddany został szczególnie przypadek przesłuchania muzyków w celu ich naboru do czołowej amerykańskiej orkiestry symfonicznej. Badania te wykazały, że jeśli przesłuchania odbywały się w pełni „w ciemno”, czyli było tylko słycać granie rekrutowanej osoby, ale nie była ona widoczna dla przesłuchującej komisji, ukryta za kurtyną i zapewnione były wszystkie warunki, aby nie było możliwe ustalenie, czy gra kobieta, czy mężczyzna, to wyniki przesłuchań i rekrutacji były znacząco korzystniejsze dla kobiet niż w przypadku przesłuchań standardowych. Wyniki tych badań zostały przedstawione w artykule pt. *Orchestrating Impartiality: The Impact of „Blind” Auditions on Female Musicians* [Goldin, Rouse, 2000].

Badania tego typu mają wartość samą w sobie, także metodyczną. Dowiodły bowiem wykonalności,

zasadności i użyteczności testowania dyskryminacji ze względu na płeć przy użyciu *quasi*-eksperymentalnych zmian w porównaniu z warunkami standardowymi. Tego typu eksperymenty mogą być użyteczne w wielu innych sferach rynku pracy i stosowane na szerszą skalę.

Znaczenie naukowych dokonań Claudii Goldin dla praktyki i rozwoju teorii

Prowadzone przez Goldin badania w przeważającej mierze wpisują się w domenę ekonomii opisowej, czyli pokazującej, jaka jest rzeczywistość, a w mniejszej mierze mają charakter badań z zakresu ekonomii normatywnej, czyli ukierunkowanej na formułowanie zaleceń i rekomendacji dla polityki społeczno-gospodarczej oraz decyzji podejmowanych na różnych szczeblach instytucjonalnych. Z pewnością jednak wyniki prowadzonych przez Goldin badań, jeśli nie bezpośrednio, to pośrednio wskazują kierunki niezbędnych zmian instytucjonalnych, przeciwdziałających płacowo-zatrudnieniowym nierównościami między kobietami i mężczyznami. Żeby bowiem racjonalizować decyzje z tego zakresu, niezbędna jest dokładna znajomość przyczyn istniejącego stanu. Claudia Goldin takich właśnie informacji dostarcza. Noblowska nagroda dla Goldin na pewno ożywi dyskusje na ten temat. Jest to istotne tym bardziej, że jak wykazuje Goldin, nierówności między kobietami i mężczyznami na rynku pracy występują niemal we wszystkich, nawet wysoko rozwiniętych krajach, a w dodatku uporczywie się utrzymują. Dotyczy to także Europy, w tym i Polski. Tym samym, rozwiązania instytucjonalne, przede wszystkim regulacje prawne, powinny być tak kształtowane, żeby zachęcały kobiety do podejmowania pracy zawodowej oraz umożliwiały im pełne wykorzystywanie ich potencjału wykształcenia i kwalifikacji. Istotne znaczenie mają m.in. inwestycje prorodzinne i działania zwiększające elastyczność form zatrudnienia.

W konkluzji naukowego uzasadnienia nagrody dla Goldin Komitet Noblowski podkreśla, że równe szanse na rynku pracy i pod względem wynagrodzeń mają kluczowe znaczenie dla kształtowania zdrowego i zamożnego społeczeństwa. Dzięki jej pionierskim pracom naukowym znacznie więcej wiadomo na temat czynników leżących u podstaw konwergencji płci, a także na temat barier w tym zakresie. Goldin dowodzi fundamentalnej roli dzietności i rodziny oraz organizacji w kształtowaniu różnic między płciami w podaży pracy i płacach.

Oryginalne i nowatorskie prace Claudii Goldin stanowią inspirację dla podejmowania i poszerzania takich badań, także na inne regiony, w tym zwłaszcza badań historycznych, umożliwiających identyfikowanie długoterminowych trendów na rynku pracy

kobiet. Prace Goldin inspirują ponadto do poszukiwania nowych obszarów zastosowań naturalnych eksperymentów, umożliwiających lepsze zrozumienie źródeł różnic między płaciami oraz płacowej dyskryminacji. Szczególne znaczenie mają badania wpływu rodzicielstwa na sytuację kobiet na rynku pracy, a także badania roli w tym zakresie struktury i elastyczności miejsc pracy. Badania na ten temat umożliwiają demaskowanie stereotypów w myśleniu na ten temat. Goldin wyjaśnia, dlaczego i jak zmienia się sytuacja kobiet na rynku pracy wraz z rozwojem gospodarczym, w tym technologicznym.

Tym samym naukowe prace Claudii Goldin mają fundamentalne znaczenie dla usytuowania ekonomii płci jako głównego nurtu badań ekonomicznych. Obejmując badaniami ponad dwustuletni okres, Claudia Goldin odegrała zarazem kluczową rolę włączeniu historii gospodarczej z ekonomią stosowaną. W swych najnowszych publikacjach Goldin wiele miejsca poświęca dokonującej się w świecie rewolucji cyfrowej, co m.in. sprzyja rozwojowi pracy zdalnej. Istotne przyspieszenie tych przemian wymusiła pandemia COVID-19. Zarazem przenoszenie pracy zarobkowej do domów rodzi rozmaite konsekwencje dla sytuacji kobiet na rynku pracy, nie zawsze korzystne, zwłaszcza zwłaszcza na nader często nieproporcjonalne w porównaniu z mężczyznami obciążenie kobiet obowiązkami domowymi. Wskazuje to zarazem na kręte drogi równościowych przemian. Goldin przedstawia te kwestie w swej najnowszej, opublikowanej pod koniec 2021 r. książce pt. *Career and Family: Women's Century-Long Journey Toward Equity*. „The Economist” blurbowo rekomenduje to dzieło jako „prowokujące i przekonujące” (*provocative and compelling*). To książka, która z pewnością zasługuje na przekład na język polski, co sprzyjałoby pogłębieniu i upowszechnianiu w naszym kraju wiedzy na temat sytuacji kobiet na rynku pracy oraz wynikających z tego następstw dla rozwoju społeczno-gospodarczego. Pogłębiona wiedza z tego zakresu, zwłaszcza wśród głównych aktorów życia społeczno-gospodarczego, jest niezbędnym warunkiem racjonalizacji polityki społecznej oraz – realizowanej na poszczególnych szczeblach decyzyjnych – polityki zatrudnienia i płac.

Bibliografia

- Claudia Goldin Interview First reactions. Telephone interview, October 2023, <https://www.nobelprize.org/search/?s=Claudia+Goldin+Interview&nonce=1699947840000> (dostęp 12.11.2023).
- Clement D. [2004]. *Interview with Claudia Goldin*, <https://www.minneapolisfed.org/article/2004/interview-with-claudia-goldin> (dostęp 10.11.2023).

- Full Text of Alfred Nobel's Will*, 27th November 1895, <https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/full-text-of-alfred-nobels-will-2/> (dostęp 10.11.2021).
- Goldin C. [1990]. *Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldin C. [2021]. *Career and Family: Women's Century-Long Journey Toward Equity*, Princeton University Press.
- Goldin C., Rouse C.E. [2000]. *Orchestrating Impartiality: The Impact of „Blind” Auditions on Female Musicians*, *American Economic Review*, 90(4): 715–741.
- Henderson H. [2004]. *The Nobel Prize That Wasn't*, *Le Monde diplomatique*, December, <https://hazelhenderson.com/the-nobel-prize-that-wasnt-december-2004/> (10.09.2022).
- Jasiński L.J. [2022]. *Ekonomiczny Nobel 2022. Finanse pod szczególnym nadzorem!*, *Biuletyn PTE* nr 4.
- Lemmel B., *Alfred Nobel – St. Petersburg, 1842–1863*. NobelPrize.org. Prize Outreach Nagrody Nobla AB 2023. Mon. 13 Nov 2023, <https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/alfred-nobel-st-petersburg-1842-1863/>.
- Mączyńska E. [2022]. *Noblowskie laury dla znawców bankowości*, *Biuletyn PTE* 2022 nr 4.
- Mączyńska E. [2021]. *Noblowskie laury za naturalne eksperymenty w naukach ekonomicznych. Ekonomia z życia wzięta*, *Biuletyn PTE* nr 4.
- Mączyńska E. [2018]. *Richard H. Thaler – Nobel z ekonomii – 2017 r. Ekonomia z życia wzięta*, *Ekonomista* nr 2.
- Offer A., Söderberg G. [2019]. *The Nobel Factor: The Prize in Economics, Social Democracy, and the Market Turn*, Princeton University Press.
- Olivetti C., Pekkala Kerr S., Goldin C. [2022]. *When the kids grow up: Women's employment and earnings across the family lifecycle*, 7 Oct, CEPR <https://cepr.org/voxeu/columns/when-kids-grow-womens-employment-and-earnings-across-family-lifecycle> (dostęp 9.11.2023).
- Prize awarded women*, <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/nobel-prize-awarded-women/> (dostęp 8.11.2023).
- Ringertz N. [1998]. *Alfred Nobel's health and his interest in medicine*. NobelPrize.org. Nobel Prize Outreach AB 2023. Mon. 13 Nov 2023, <https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/alfred-nobels-health-and-his-interest-in-medicine/>.
- Ringertz N. [2023]. *Alfred Nobel – his life and work*, Nobel-Prize.org. Nobel Prize Outreach AB 2023. Mon. 13 Nov, <https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/alfred-nobel-his-life-and-work/>.
- Risse L. [2023]. *Sidelined no longer, Claudia Goldin wins the 2023 Nobel Prize in Economics for examining why gender pay gaps persist*, October 10, *Sidelined no longer, Claudia Goldin wins the 2023 Nobel Prize in Economics for examining why gender pay gaps persist* (theconversation.com) (dostęp 10.11. 1023).
- Scientific Background to the Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2023*, The Committee for the Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel.
- The Nobel Prize amounts*, <https://www.nobelprize.org/prizes/about/the-nobel-prize-amounts/> (dostęp 9.11.2023).